
Nataša Konestabo

O razvojni poti cehov v Prekmurju

(Pričevalnost muzealij iz etnološke zbirke Pokrajinskega muzeja
Murska Sobota)

Autorica, s tem ko ugotavlja provenienco izbranih muzealij v etnološki zbirki Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, opozarja na specifičen razvoj cehovstva v Prekmurju, ki je s svojimi pojavnimi oblikami takoj po združitvi z ostalimi slovenskimi pokrajinami leta 1919 pritegnil pozornost različnih slovenskih piscev.

By examining the provenance of selected museum exhibits in the ethnological collection of the Regional Museum in Murska Sobota, the author emphasizes the specific development of the Prekmurje guild system in all its forms, which has drawn the attention of many Slovene authors ever since Prekmurje joined other Slovene regions in 1919.

Uvod

Specifičen razvoj cehovstva v Prekmurju, ki je posledica tisočletne vključenosti v administrativnopravni in družbenoekonomski sistem ogrske dežele, je s svojimi pojavnimi oblikami takoj po združitvi z ostalimi slovenskimi pokrajinami pritegnil zanimanje različnih slovenskih piscev (Meško 1919, F. Baš 1931, Gumilar 1936). Tedanje pojavne oblike so morale biti tako presenetljive, da jih je Franjo Baš celo poimenoval za kmetске pogrebne zavode in cerkvenoolepševalna društva. Na podlagi slovenskega prevoda cehovskih pravil čevlarskega in kožarskega ceha iz Beltinec in zapisnika iz leta 1874 je ugotavljal in potrdil kontinuiteto med terezijanskimi cehovskimi združenji in med uveljavljenimi cehovskimi obrtniškimi društvi v njegovem času, ki so največkrat delovala brez formalnopravne veljave (F. Baš 1931, 51-58).

Ob tem ga je morebiti premotilo dejstvo, da v Prekmurju izoblikovanje cehovskih združenj ni bilo vezano na mestno okolje, kot ga pozna osrednji slovenski prostor (Blaznik 1994, 12), temveč je bil njihov nastanek v sicer podeželskem okolju pogojen s sedežem župnije in zemljiškega gospoda, torej s strukturo, ki je ohranjala fevdalno-posestna razmerja do leta 1919. Ohranjeni viri potrjujejo najstarejša cehovska združe-

nja v Dobrovniku (1480 in 1750), Lendavi (1628, 1702), in Turnišču (1764) (A MCKFK 2 1975, 172-186).

Ne oziraje se na merkantilistično politiko širšega gospodarskega povezovanja, ki jo je dunajski dvor vpeljeval že v 1. polovici 18. stoletja, so domače tržne razmere z nastopom mirnejšega obdobja po odhodu Turkov iz Panonske nižine v istem obdobju narekovala veliko povpraševanje po izdelkih domačih rokodelcev (Kerecsényi 1991, 155-156). Četudi je bila cehovska avtonomija z letom 1732 ukinjena, cesarica Marija Terezija pa ni več potrjevala cehovskih statutov v dotedanji obliki, imamo največ izdanih listin za združevanje v cehe v Prekmurju prav iz njenega obdobja. Odredba cesarice iz leta 1761, ki je zahtevala temeljit pregled dotedanjih privilegijev, je sicer vdihnila življenje v zamrlo cehovsko dejavnost v tem prostoru, vendar je država s podobnimi ukrepi samo še okrepila nadzor nad njihovim delovanjem in postopoma prevzemala cehovske funkcije.

Etnološka zbirka Pokrajinskega muzeja Murska Sobota

Etnološka zbirka Pokrajinskega muzeja Murska Sobota (v nadaljnjem besedilu PM Murska Sobota) hrani tri cehovske dokumente, dve inventarizirani in eno neinventarizirano enoto, različne, včasih nedoločljive provenience, ki so v etnološko zbirko prihajale v širokem časovnem razponu. Kljub temu pa so po temeljitem pregledu in s primerjalnim gradivom vsebinsko združljive, celo izhajajo ene iz druge, saj vsaka na svoj način potrjuje kontinuiteto delovanja poklicne in stanovske organizacije v Beltincih, katere nastanek je konec 18. stoletja potrdila Marija Terezija.

Čeprav Franjo Baš na podlagi slovenskega prevoda cehovskih pravil iz leta 1778 pravilno ugotavlja obstoj čevljarkega in kožarskega ceha v Beltincih, pa dosegljivo arhivsko in muzejsko gradivo potrjuje le delovanje združenega mešanega ceha kovačev, ključavničarjev, jermenarjev, kolarjev in mlinarjev. Ustanovno listino kot najvišji obrtni privilegij osrednje oblasti je podpisala Marija Terezija 19. aprila 1777 in jo hrani etnološka zbirka PM Murska Sobota pod inventarno številko E 1917, njeno kopijo pa Državni arhiv v Budimpešti (A MCKFK 2 1975, 172).

Računska knjiga pod inventarno številko E 1466 je bila odkupljena v 60. letih v Dolini, v vasi ob madžarski meji, v nevezani obliki in je bila do leta 1985 konzervirana in vezana. Vsebuje 84 naknadno paginiranih popisanih strani. Prva naša ugibanja o njeni vsebini pa razrešijo tri cehovske prisege, prva v nemščini in drugi dve v dolinskem govoru prekmurskega narečja, zapisani v madžarskem črkopisu¹:

Prisega za one ki v Ceih stopijo

*Jas N. prisegam na Živoga Boga kije Oča, Sin, i
Dih Sveti, na Blaženo Devico Mario, i na vse Svece
Bože, ka jas vsa ona, štera so vu etoi Kraleskoi nam
vseim vō danoi pravici, illiti Articuluši se nahajajo
bodem poulek mogočnosti moje vōrno obderžavao, niti*

¹ V naslednjih in vseh sledečih citatih sem zaradi tekočega razumevanja prepisala vse madžarsko pisane soglasniške glasove v slovenske, vendar sem ohranila vse samoglasniške dolžine, če so le bile označene v izvorniku, slovnične in pravopisne napake, ki so nastale izpod peresa zapisovalca, skladno besedila in besedno zakladje, ki karakterizirajo stari prekmurski jezik.

nikai naj menšega skrivnoga Ceiskoga Spravišča, ali dokončanja Živünskim ki so nej v Ceih, vö neovadim poglavarom Ceiskim ščem vu usem pokoren biti i nje poštüvati. Tak mi Boug pomozi B.(Blažena) D. (evica) Maria i usi Sveci Boži.

Cejski poglavari kot so v Prekmurju imenovali vodilne celovske mojstre so morali zapriseči posebej:

Prisega za Céhmeštre i Eskütte²

Jas N. prisegam na Živoga Boga kije Oča, Sin, i Düh Sveti, na Blaženo Devico Mario i na vse Svece Bože, ka Jas od etoga plemenitoga Ceiha za Céhmeštra postavljen poleg mogućnosti, i razumne pameti moje bodem tak ravnao eto mojo dužnost, ka naj menši kvar san rad, ali po nemarnosti ne včinitim; na stran ostavim mito, nenavidnost, serditost da bodem hmanje kaštigao, a dobre zagovarjao, i vsakom dugovanji bom se tak oponašao, ka bode Ceihi ovomi na hasek, Bougi pa na vekšo hvalo i Diko. Tak meni Boug pomozi, B.(lažena) D.(evica) ... (neizpisano)

Upoštevaajoč dosegljive in že objavljene vire kaže tvegati trditev, da tokrat objavljamo najstarejši celovski prisegi zapisani v starem prekmurskem jeziku, najverjetneje po letu 1777, vsekakor pa z letom 1783, ko zasledimo prve vpise v računski knjigi združenega ceha v Beltincih. Obe prisegi je v malce okrnjenem obsegu povzel tudi Franjo Baš v svojem delu leta 1931, medtem ko sta prisegi turniškega čevljarškega ceha datirani v leto 1856 in vsebinsko skromnejši (Sukič 1975, 25).

Trem prisegam sledijo vestni vpisi celovskih mojstrov v enkrat boljši drugič zopet slabši madžarščini do leta 1835, z daljšima premoroma med leti 1835 - 1856 in 1858 - 1887, začenši s 1. januarjem 1783, ko sta v plemenitem kovaškem cehu zapriseгла celovska mojstra Nikolaj Dravec in jermenar Ivan Baša, oba iz Beltinec. Vsi vpisi vsebujejo datum vstopa oziroma prisege, kraj bivanja, poimenovanje člana, višino zahtevanega in dejansko plačanega zneska ter zaznamek njegovega mojstrskega statusa.

Prvo zanesljivejšo potrditev naših ugibanj ponuja zapis celovskega zborovanja leta 1824, ki ga v celoti navajam:

Na 23. dan meseca sv. Janeza (Krstnika) leta 1824 so bili v podeželskem trgu Beltinci izvoljeni:

1. celovski mojster Matija Šaruga

2. celovski mojster Andrej Žižek

starosta Ivan Nemeč

nadzorni mojster Janez Granfol

zapriseženi samostojni mojstri: Ivan Baša, Marko Šuklar, Janez Špegl,

² V prekm. prilagojeno z množinsko končnico -e iz madž. esküdt - zaprisežen, zaprisežnik, porotnik.

*Jožef Horvat, Andrej Žižek, Jožef Kouter,
Janez Rous, Franc Kolar, Jožef Frater,
Janez Peterka, Matija Bedernjak, Ivan Gregor
pomožni mojstri: Jožef Baša, Štefan Poredoš, Mihael Novinšak*

Naše predvidevanje potrjujejo vestni zaznamki vasi, iz katerih prihajajo člani beltinskega ceha, saj gre za vasi, vključene v beltinsko župnijo. Leta 1760 so po zaslugi tedanjega beltinskega zemljiškega gospoda Ladislava Ebergényija združili praktično polovico ozemlja turniške pražupnije, vasi Lipovci, Gančani, Dokležovje, Ižakovci, Melinci, Gornja, Srednja in Dolnja Bistrica in Odranci skupaj z Beltinci, v samostojno župnijo Beltinci (Zelko 1972, 9). Navezanost na izročilo beltinskega ceha je morala biti tako močna, da so tkalci in mlinarji z vseh treh Bistic ostali vključeni v ceh v Beltincih tudi po ustanovitvi župnije Črensovci, kamor so leta 1807 vključili njihove vasi. Njihovo članstvo izgubimo v vpisih z letom 1829, kar nas navaja na misel, da so morali sodelovati pri oblikovanju novonastalega cehovskega združenja, najverjetneje oblikovanega kot podružnice beltinskega ceha, ki je združevalo tkalce, mlinarje, kovače, kolarje, sodarje, mizarje, mesarje in ključavničarje v novi župniji Črensovci.

Vse do leta 1824 zapisovalec, najverjetneje hkrati blagajnik ceha, ni zapisoval pomembnega podatka, ki bi utegnil povezati cehovsko računsko knjigo z delovanjem združenega mešanega ceha v Beltincih, to je poklica člana. Od septembra tega leta pa je poimenovanju sledil zapis poklica, v katerem je član dosegel svoje napredovanje. To dejstvo nas napeljuje na dva zaključka, ki nas lahko vsak po svoje tudi zapeljeta, in sicer, da se nadaljevanje zapisov ne da povezati z delovanjem že omenjenega ceha, bržkone tudi zato, ker od septembra 1824 dalje prevzame naloge zapisovalca in blagajnika ceha druga oseba ali pa, da samo poimenovanje poklica ni bilo omembe vredno, ker je bilo v ustanovni listini točno zapisano, katerim poklicem so bili privilegiji in dolžnosti podeljeni. Drugi trditvi v prid odgovarja redkost vpisov do leta 1824, bržkone lahko zaključimo tudi pogostnost vstopov v ceh, kar bi lahko pripisali preostremu cehovskemu nadzoru in obrtnemu monopolu, saj se vpisi v sosedstvu vrstijo največkrat na tri do deset let: 1783, 1793, 1796 - 1797, 1804, 1807, 1808, 1813, 1818 - 1819, 1824, 1856 - 1858, 1887 - 1900 in 1902.

V letih 1783 - 1824 je bilo v ceh vključenih samo 64 članov, medtem ko se po tem letu število zvišuje, predvsem ko se cehu pridružijo tiste vrste obrtniki, ki niso prispevali k ustanovitvi ceha leta 1777: tkalci, mizarji in mesarji. Najvišje število vpisov beležimo v letih 1827 - 1828 (92)³, največ po zaslugi tkalcev (55). Vendar so v cehu še vedno ostali kovači, jermenarji, kolarji in mlinarji. Tako visok porast tkalcev v cehu bi morali pripisati dejstvu, da je bilo tkanje domačega platna in z njim povezana kultura lanu in konoplje ter cel spekter znanj, povezanih z njihovo pridelavo, predelavo stebel in prejo prediva, med najbolj razširjenimi hišnimi opravili v Prekmurju. Domače platno je namreč bilo trpežno in splošno uporabno v kmečkem gospodarstvu. Prav zato je priučitev obrti največkrat potekala v družinskem okviru in, podobno kot v slovenskem prostoru, ni zahtevala posebnega preizkusa znanja (Šorn 1984, 74).

V letih, ko se je v tehnološko razvitejših urbanih sredinah avstroogrške monarhije uveljavljalo načelo svobodne konkurence, se je na geografskem in gospodarskem obrobju povečeval obrtniški način proizvodnje, saj je ostrejši nadzor osrednje oblasti

³ Meja med letoma je nedoločljiva zaradi površnih zapisov.

onemogočal obrtni monopol cehov. Porast vpisov v letih 1824 - 1835 iz vrst obrtnikov, ki niso sodelovali pri ustanovitvi združenega ceha v Beltincih in se pred tem časom niso stanovsko organizirali, kaže na prilagodljivost sicer togega cehovskega sistema razmeram, ki so omogočale ohranitev združenja in privilegijev v kraju.

To prilagajanje zaznavamo tudi iz sicer neinventarizirane kopije cehovskega pravilnika *Artikuluške tou je tou Ceiske Regule Kováčov, Remenarov, Mlinarov, Tkaocov, Kolarov, Tišlarov, ino Mesarov v Bölotinske fare 1826. leta*, ki v nadaljevanju vsebuje prevod uvodnega latinskega besedila ustanovne listine iz leta 1777, povzema naslove Marije Terezije in v pol manjšem obsegu predstavi devet artikulušov - cehovskih pravil.

Obdobje protireformacije, v Prekmurju konec 17. in v 1. polovici 18. stoletja, je v delovanju cehov močno poudarilo njihovo religiozno komponento in v cehovski pravilnik vneslo predpise o sodelovanju v cehovskih procesijah in v verskem življenju nasploh (Cerwinka 1992, 347). S tem, ko je država postopoma prevzemala temeljne poklicnoizobraževalne funkcije, je cehe v zadnjem obdobju njihovega formalnopravno urejenega delovanja določala prav ta komponenta, ki je v 1. pravilu cehovskega pravilnika iz leta 1826 ohranila 1. pravilo izvirnika iz leta 1777:

...Záto za toga zroka volo se imenüvane Kovačke, Remenarske, Mlinarske, Tkaočke, Kolarske, Tišlarske i Mesárske Meštrie vküp správleni Ceiski Kerščanje, i vküp zklenjena Bratovčina poulek svoje premouči kak náj hitrej z Ceiskim vküp navršenim Stroškom edno dostojno Zástavo (či ešče ne bi bila) sebi zpraviti njou vu Farskoj Papinskoj (katoliški) Cerkvi držati, i njou na Tejlovo, pa na ousmi den Tejlovoga vu obslužavajoučo Procesio vö nesti, pa tak pod Zástavo, ino na té Procesie vsi Mešterski Lidje, i njihovi Detiči (pomočniki), z Inašmi (vajenci) navkúpe (kákše šté Vöre so oni) dónok z Papincmi (katoliki) vret snajžno se morejo postaviti, sebé so dužni pošteno, i ponižno držati...

Poleg močno izražene religiozne komponente se iz cehovskih pravil zrcali pomembna socialno-karitativna dejavnost, ki jo opredeljujeta VIII. in IX. artikuluš in se nanašata na denarno pomoč v primeru bolezn člana ceha, mojstra ali pomočnika, in skrbi, ki jo v primeru smrti člana ceha ali članov njegove družine prevzame ceh.

Cehovska pravila so določala strog moralnovzgojni nadzor nad včlanjevanjem v združenje, saj je vsak mladenič, ki se je v cehu želel izučiti obrti, moral *"...naj prvo pokazati, i posvedočiti, jeli je zpoštene zákonske postelé rodjeni..."*⁴. Enotnost in disciplino med člani v cehu je bržkone doseglo strogo sankcioniranje v vosku za sveče in denarju, ki se je nanašalo na neobiskovanje liturgičnih obredov in procesij, spore in nepokornost, neobiskovanje sprevodov pokojnih mojstrov in članov njihovih družin. Za vsak neopravičen izostanek ali za kazanje nepobožnosti med obredom je bil vajenec kaznovan s četrt, pomočnik s pol in mojster s funtom voska⁵.

Na podlagi prevedenih cehovskih pravil se je izkazalo, da je beltinski ceh v svojem zadnjem obdobju formalnopravno urejenega delovanja združeval predvsem religiozno in socialno-karitativno dejavnost. Precej nejasno pa je urejeval poklicna razmerja, kar moremo pripisati dejstvu, da je vrhovna oblast že z letom 1732 ukinila cehovsko avtonomijo in spodbujala prosto cehovsko nevezano zaposlovanje (Šorn 1984, 72).

Vpisov v računsko knjigo med leti 1858 - 1887 ni, saj govorimo o obdobju največjih prizadevanj za odpravo cehov v avstroogrski monarhiji. Vrhovna administracija je na

⁴ III. Artikulus, (str. 16).

⁵ 1 funt = 0, 56 kg

Dunaju sprejela osnutek za vseavstrijski obrtni zakon, ki je z letom 1860 razglasil obrtno svobodo v vseh avstrijskih deželah (Šorn 1984, 256). Leta 1872 je v ogrskem parlamentu razglašena obrtna svoboda uresničila skoraj 150 let stara prizadevanja po preobrazbi cehov iz nekdanjih močnih poklicnih in stanovskih organizacij v dobrodelna obrtniška društva tudi v ogrski polovici monarhije. Vmesne preobrazbe beltinskega ceha v društvo, kar je leta 1931 za črensovsko društvo zabeležil Baš, cehovska knjiga ne beleži, zato pa so se *Naspomin stopetdeset letnice kovačko-cejskega društva 9. IX. 1928. leta* v knjigo podpisali vodilni cehovski mojstri društva.

Spomin na cehovsko življenje danes udejanja med ljudmi imenovano *cejsko društvo*, ki se vsako leto s cehovskimi zastavami, svečniki in pesmijo manifestativno udeležuje procesij Sv. Rešnjega telesa, in tako v vsem baročnem blišču simbolno poustvarja obdobje, v katerem so doživljali cehi v Prekmurju največji razcvet. Sodelovanje v liturgičnem obredju je ostala tako še edina dolžnost, ki jo narekuje bogato cehovsko izročilo v kraju. Čeprav je cehovsko društvo ostalo brez funkcije pogrebne družbe, ker je v letu 1990 pogrebne storitve v župniji prevzel zasebnik, ostaja vključeno v poslovljni obred s cehovskimi svetilkami. Zato, da ob slovesu *cejski svejtijo*, pobirajo simbolno članarino, ki je prostovoljna in znaša 150 - 1000 tolarjev. Čeprav brez formalnopravno urejenega statusa, ostaja beltinsko cejsko društvo še danes pomembna socialna inštitucija v kraju in je v preteklem letu združevalo 77 članov, predvsem starejših domačinov in prišlekov, ne oziraje se na veroizpoved in poklic.

Sklepna misel

Za razumevanje razvojne poti cehov v Prekmurju in socialne slojevitosti prekmurških trgov in vasi bi morali predvsem odmisлити stroge delitve na domačo in cehovsko organizirano obrt, kot jih poznamo iz etnološke literature. Za združevanje v ceha so zaprosili rokodelci največkrat tam, kot je ugotovil že Franjo Baš za cehovsko tkalstvo v Dravski dolini, kjer je domače agrarno gospodarstvo *uspelo vezati produkcijo surovin z domačo obrtjo*, kot so v Prekmurju sodarstvo, kolarstvo, lončarstvo, mlinarstvo, čevljarstvo, jermenarstvo, tkalstvo, krojaštvo (Dobrovnik 1777, Beltinci 1777, Grad 1778, Bogojina 1779 - A MCKFK 2 1975). Edino tako lahko razumemo prisotnost večjega števila cehovskih dokumentov v etnološki zbirki PM Murska Sobota, saj sta si etnologija in zgodovina v muzejih razdelili muzejsko gradivo glede na njegovo prostorsko in socialno določljivost, torej po načelu vezanosti gradiva na podeželsko oziroma mestno okolje.

Viri in literatura:

Ustanovna listina združenega mešanega ceha kovačev, ključavničarjev, jermenarjev, kolarjev in mlinarjev v Beltincih - E 1917.

Cehovska računška knjiga - E 1466.

Cehovski pravilnik iz leta 1826 - neinventariziran.

Cehovske računške knjige v lasti *Prostovoljnega cejskega društva Beltinci* (1980 - 1995).

Pričevanje Alojza Bukovca, tajnika in blagajnika društva.

A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere 2 (A MCKFK 2). Budapest 1976.

Blaznik Pavel, *O cehih na Slovenskem*. Doneski 2. Škofja Loka 1994.

Baš Franjo, Izvor prekmurskih cehov. V: *Odmevi* 1 -2/ 1931, str. 51-58.

Baš Franjo, Čehovsko tkalstvo v Dravski dolini (Vuzenica). V: *Slovenski etnograf* III-IV/1951, str. 159-179.

Cerwinka Günter, Handwerk im Barock. V: *Lust und Leid: barocke Kunst und barocker Alltag: Steirische Landesausstellung 1992*. Graz 1992, str. 345-351.

Gumilar Fran, Čevljarški ceh v Beltincih. V: *Novine* - 17. 5. 1936.

Kerecsényi Edit, Iz zgodovine lončarstva lendavskega območja (18.-19. stoletje). V: *Etnolog* 1 (LII) 1991. Ljubljana 1991, str. 130-164.

Meško Josip, Slovenska Krajina in "cehi". V: *Slovenec* 18. 8. 1919.

Sukič Štefan, Čevljarški ceh v Turnišču. V: *KRONIKA* 1/1975, str. 24-29.

Šorn Jože, *Začetki industrije na Slovenskem*. Zbirka Documenta et studia historiae recentioris IV. Maribor 1984.

Zelko Ivan, Zgodovina Bistric v Prekmurju. V: *Sad ljubezni do Boga in domovine*. Gizella Hozian, samozaložba. (Murska Sobota 1972), str. 5-37.

Summary

What the Ethnological Collection in the Murska Sobota Regional Museum Tells us about the Development of Guilds

The specific development of the Prekmurje guild system in all its forms has drawn the attention of many Slovene authors of different professions ever since Prekmurje joined other Slovene regions in 1919. Two factors make it specific: the historical fact that in otherwise rural Prekmurje guild corporations were established in the seat of the parish or the landlord, and the reasonable assumption that craftsmen applied for membership in guild corporations in places where the domestic agrarian economy succeeded in linking the growing of raw materials to such craftsmen as coopers, cartwrights, potters, millers, shoemakers, belt makers, weavers, tailors. The author examines the provenance of selected exhibits, three guild documents, in the ethnological collection of the Regional Museum in Murska Sobota. Although they were included into the collection at different times, a close inspection shows they are closely related as far as their content is concerned. Each in its own time documents and regulates the activities of the professional organization in Beltinci, which obtained in 1777 Maria Theresa's stamp of approval.

In the period of the Counter-Reformation, which heavily stressed the religious component of guild activities, new rules were written into guild statutes, requiring members to participate in religious life and strictly punishing those who failed to take part in liturgical rituals. In the last period of their activity which was still subject to formal legal rules, in the first half of the 19th century, guild rules reflect a great concern for charity work, which manifested itself as financial help in the event of a member's illness or death. The memory of the guild way of life is kept alive today by the Guild Society, which takes part every year in the procession of Corpus Christi, complete with guild flags, candlesticks and songs, symbolically re-enacting in all its baroque splendor the period when Prekmurje guilds were in full bloom.